

بررسی و تبیین تحرک اجتماعی میان‌نسلی با تأکید بر سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته بورديو
(مورد مطالعه: شهروندان ۳۰ تا ۵۴ ساله شهر گرگان)

زهرا غفاری (دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهاقان، اصفهان، ایران، نویسنده مسؤول)

nazi.ghafary@yahoo.com

منصور حقیقتیان (دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهاقان، اصفهان، ایران)

mansour_haghighatian@yahoo.com

چکیده

هدف این مقاله، بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی در شهر گرگان است. روش تحقیق مورد استفاده در پژوهش، پیمایشی مبتنی بر روش همبستگی است. ابزار تحقیق، پرسش‌نامه محقق‌ساخته است که برای تعیین اعتبار پرسش‌نامه از تکنیک اعتبار صوری و اعتبار محتوا با استعانت از تکنیک ضریب نسبی روایی محتوا^۱ استفاده شد. بعد از طراحی پرسش‌نامه و اجرای پایلوت بین ۳۰ پاسخ‌گو، میزان پایایی سؤالات با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۲ محاسبه شد. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه زنان و مردان ۳۰ تا ۵۴ ساله ساکن شهر گرگان که تعداد آنها براساس سرشماری سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۴۶۲۳۸ نفر می‌باشد. حجم نمونه براساس فرمول کوکران ۳۸۴ نفر تعیین شد. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای مورد استفاده قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد که بین سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته با تحرک اجتماعی میان‌نسلی افراد در شهر گرگان، در سطح ضریب اطمینان ۹۵ درصد رابطه وجود ندارد. تفاوت جنسیتی در میزان تحرک اجتماعی وجود دارد که به نفع مردان است. میزان تحرک اجتماعی پاسخ‌گویان، ۸/۶ درصد دارای تحرک میان‌نسلی نزولی، ۲۴ درصد دارای تحرک میان‌نسلی افقی و ۶۷/۴ درصد دارای تحرک میان‌نسلی صعودی بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: سرمایه فرهنگی^۲، سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته^۳، تحرک اجتماعی میان‌نسلی^۴، گرگان^۵

-
- 1 CVR
 - 2 Cultural Capital
 - 3 Objectified Cultural Capital
 - 4 intergeneration mobility
 - 5 Gorgan

۱. مقدمه و بیان مسأله

تحرك اجتماعی در هر اجتماع و جامعه‌ای نشان‌گر پویایی آن اجتماع و در هر فرد، گروه و نهادی نیز بیان‌گر میزان تلاش فعالیت آن‌ها در تغییر پایگاه و موقعیت اجتماعی خود عموماً از پایگاه و موقعیت پایین‌تر به موقعیت بالاتر است و در تبیین نظام قشربندی، تغییرات اجتماعی، روند توسعه، تعیین میزان نابرابری و بی‌عدالتی در جوامع، نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کند. براساس مطالعات تحرك اجتماعی می‌توان مشخص کرد که امکان پیشرفت و بهبود در کیفیت و سطح زندگی، برخورداری از مزایا و امکانات ثروت، قدرت و دانش آحاد جامعه، متأثر از چه عواملی است؟ در این مقاله، نقش سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته بر تحرك اجتماعی بین نسلی شهر گرگان مطالعه می‌شود. مدل مفهومی مورد استفاده در این پژوهش، مدل نظریه فرهنگی بوردیو است. بوردیو بر نقش عوامل فرهنگی؛ مانند سرمایه فرهنگی در موفقیت یا عدم موفقیت عاملان در میدان‌ها تأکید می‌ورزد. با توجه به موارد ذکر شده، سؤال آغازین و اساسی این پژوهش: ۱- «چه رابطه‌ای بین سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته با میزان تحرك اجتماعی شهروندان گرگان وجود دارد؟» ۲- متغیر جنسیت چه تأثیری بر میزان تحرك اجتماعی شهروندان گرگان دارد؟ ۳- وضعیت تحرك اجتماعی صعودی، نزولی و افقی در شهر گرگان چگونه است؟ طراحی و تلاش می‌شود که با بررسی‌های علمی به سؤال‌های مطرح شده پاسخ شایسته‌ای ارایه شود. ضرورت انجام این پژوهش، در دو بعد بیان می‌شود: (۱) در بعد علمی، باعث افزایش ادبیات موضوع نسبت به تراکم و انباشت سرمایه فرهنگی شده و مرزهای دانش را در این زمینه گسترش می‌دهد. (۲) در بعد اجتماعی، باعث افزایش دانش کافی از جابه‌جایی و تحرك اجتماعی در جامعه و همچنین، افزایش شناخت عوامل مؤثر بر تحرك اجتماعی می‌شود. موضوع تحرك اجتماعی، چه در قالب مطالعات بنیادی و توصیفی باشد و به عنوان متغیر مستقل مورد بررسی قرار گیرد و چه به عنوان متغیر وابسته مورد مطالعه واقع شود، در هر حال، منجر به تولید اطلاعات ارزشمندی در خصوص روندهای تغییرات اجتماعی و فرهنگی می‌شود. اهمیت این تحقیق به دلیل کاربردی بودن و با توجه به این که موضوعی نسبتاً وسیع و فراگیر است، می‌تواند مورد استفاده نهادهایی مانند آموزش و پرورش، آموزش عالی، استانداری، سازمان ملی جوانان قرار گرفته تا در سیاست‌های آموزشی خود زمینه را برای رشد و ارتقای کیفی و تحرك اجتماعی جوانان فراهم آورند.

۲. پیشینه و مبانی نظری پژوهش

۲.۱. پیشینه داخلی

مقدس (۱۳۷۵) پژوهشی تحت عنوان «تحرک اجتماعی در جامعه شهری ایران با تأکید به استان های شیراز و کهگیلویه و بویراحمد (شهرهای شیراز و یاسوج)» با هدف شناخت و تبیین تحرک هم در سطح درون نسلی و هم در سطح بین نسلی با حجم نمونه ۲۲۰۰ نفر با روش پیمایشی مورد بررسی قرار داد. یافته‌های وی نشان داد که تحرک شغلی در جامعه شهری ایران، بیشتر از نوع بین نسلی و افقی است که بر اثر تغییر در ساختار شغلی جامعه شهری حاصل شده است. مقایسه دو شهر نشان داد که در شیراز تحرک صعودی و در یاسوج تحرک افقی شایع تر است. کاظمی پور (۱۳۷۸) پژوهشی را تحت عنوان «ساختار طبقاتی و چگونگی تحرک اجتماعی بین نسلی مردان در شهر تهران» انجام داده است. نتایج پژوهش وی نشان داد که شهر تهران از نظر ساختار طبقاتی جامعه‌ای باز بوده؛ ولی میزان جابه‌جایی و تحرک اجتماعی فقط در حد یک طبقه بوده است. وی، عوامل عمده دخیل در تحرک اجتماعی را شامل حجم خانواده، قومیت، جنسیت، حق تقدم فرزندان، تحصیلات، ازدواج، مهاجرت، چشم‌پوشی از منافع آنی به خاطر منافع آتی، برنامه‌های دولتی و اصل و نسب خانوادگی معرفی کرده است. قائمی زاده (۱۳۸۶) پژوهشی را تحت عنوان «عوامل مؤثر بر تحرک درون نسلی و بین نسلی در شهر همدان» انجام داده است. نتایج پژوهش وی نشان داد در زمینه تحرک درون نسلی از بین متغیرهای مختلفی؛ مانند قومیت، مهاجرت، بُعد خانوار، تعداد فرزندان، تحصیلات پدر، تحصیلات مادر، شغل پدر، شغل اول فرد، تحصیلات فرد مؤثر است. همچنین، ۲۹ درصد از نمونه‌ها، تحرک اجتماعی صعودی، ۳۵ درصد تحرک اجتماعی افقی و ۲۲ درصد نیز تحرک اجتماعی نزولی و ۱۴ درصد، هیچ تحرکی نداشته‌اند. زارع و لطفی (۱۳۹۲) پژوهشی را تحت عنوان «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تحرک اجتماعی بین نسلی در شهر کرمانشاه» بین مردان ۲۰ تا ۵۰ سال با حجم نمونه ۳۰۰ نفر انجام داده‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد، ۱۸/۷ درصد افراد پاسخ‌گو دارای تحرک صعودی، ۲۵/۷ درصد دارای تحرک افقی، و ۲۹/۷ دارای تحرک نزولی بوده‌اند و ۲۶ درصد پاسخ‌گویان هیچ گونه تحرکی نداشته‌اند. در مجموع، ۱۸ درصد تغییرات متغیر وابسته میزان تحرک اجتماعی توسط متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی خانواده و پایگاه اجتماعی - اقتصادی و تحصیلات فرد تبیین می‌شود و بقیه مربوط به سایر متغیرهاست.

۲.۲. پیشینه خارجی

گلدتورپ (۲۰۰۰)^۱ پژوهشی را در زمینه «تحرک اجتماعی در کشور انگلیس» با هدف بررسی میزان تحرک اجتماعی مردان و نقش طبقات اجتماعی در تحرک اجتماعی، بین مردان ۲۵ تا ۵۵ سال با حجم نمونه ۲۵۰۰ نفر انجام داد. نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد که طبقات اجتماعی بالای انگلیسی، با وادار کردن فرزندان خود به تحصیل در رشته‌های تحصیلی خاص، خواهان حفظ جایگاه و موقعیت طبقاتی خود هستند؛ یعنی امکان تحرک اجتماعی بیشتر در طبقات بالا وجود داشت و از طرفی، آن‌ها سعی می‌کردند موقعیت اجتماعی و اقتصادی خودشان را حفظ کنند. پین و رابرتز^۲ (۲۰۰۲) پژوهشی را تحت عنوان «بررسی تحرک اجتماعی در کشور انگلستان» در سال ۱۹۹۲ با هدف بررسی شرایط اقتصادی، اجتماعی و اقتصادی بر میزان تحرک اجتماعی بین مردان و زنان ۳۰ تا ۶۰ سال انجام داده‌اند. نتایج آن‌ها نشان داد، انگلستان در سال‌های ۱۹۷۲ تا ۱۹۹۲، فرصت‌های تحرک بیشتری را در اختیار مردان جامعه نسبت به زنان خود قرار داده و به سوی یک جامعه باز حرکت کرده است. آن‌ها دلیل عمده این امر را تبدیل جامعه کشاورزی به جامعه صنعتی، افزایش تحصیلات مردان نسبت به زنان در دهه ۷۰ می‌دانند. برین^۳ (۲۰۰۴) پژوهشی را تحت عنوان «مطالعه تطبیقی تحرک اجتماعی در ۱۱ کشور اروپایی» با هدف شناخت تغییرات تحرک اجتماعی طی زمان (۳۰ سال) از اوایل دهه ۱۹۷۰ تا اواخر دهه ۱۹۹۰ انجام داد. نتایج پژوهش وی نشان داد، میزان تحرک اجتماعی مردان و زنان در دهه ۱۹۹۰ نسبت به دهه ۱۹۷۰ بسیار کم شده است و این مسأله به کاهش جمعیت کشاورزان در این کشورها مربوط است. وی در تحلیل وضعیت تحرک اجتماعی در کشورهای مورد مطالعه از دو روند گذار که یکی گذار از جوامع کشاورزی به جوامع صنعتی و دیگری گذار از جوامع صنعتی به جوامع مابعد صنعتی یاد می‌کند.

۲.۳. چارچوب نظری

دو رویکرد مختلف بر نظریه‌های کلاسیک و جدید در مورد طبقات اجتماعی و تحرک وجود دارد: الف) کسانی که طبقات مختلف را در قالب اقشار اجتماعی مورد ارزیابی قرار می‌دهند و این اقشار را عمدتاً بر اساس شغل تعریف می‌کنند، به‌ویژه چون مشخص است که در هر جامعه، قسمت عمده انسان‌های فعال دارای شغل هستند و چون شغل با بخش وسیعی از ابعاد مرتبط به موقعیت اجتماعی؛ مانند درآمد، منزلت، شیوه زندگی و غیره ارتباط دارد، در این دیدگاه، مطالعه تحرک اجتماعی نیز معطوف به پایگاه

1 goldthorpe

2 Pain and Roberts

3 Breen

اجتماعی است. در این رویکرد بر نظم سلسله‌مراتبی (عمودی) شغل تأکید می‌شود و بر مبنای شاخص‌هایی؛ مانند منزلت مشاغل، پایگاه اجتماعی - اقتصادی (درآمد و تحصیل) وجه عمودی تحرک، تعریف می‌شود. (ب) جامعه‌شناسانی که طبقه را قابل تبدیل به قشر نمی‌دانند، به‌خصوص شغل را به‌تنهایی شاخصی برای طبقه به حساب نمی‌آورند. در این دید، هر طبقه می‌تواند از اقشار مختلفی تشکیل شده باشند و بر مبنای معیارهای مختلفی نیز تعریف شود. در دیدگاه اول، تأکید بر ساخت امتیاز و پاداش است (نظر کارکردگرا) و در دیدگاه دوم، تحلیل طبقه بر پایه روابط استخدامی، سلطه و بهره‌کشی است (نظر تضادگرا). در اکثر موارد، پژوهش‌گران به تأسی از وبر، معرف‌های عینی برگرفته از رتبه اقتصادی؛ هم‌چون درآمد، میزان تحصیلات و منزلت شغلی را مورد استفاده قرار دادند. در این دیدگاه، شغل مهم‌ترین معرف رتبه کلی قشر بندی است. این ادعا تا اندازه‌ای بر این اساس است که شغل با متغیرهایی چون درآمد و میزان تحصیلات که اساس رتبه‌بندی‌های دیگر را تشکیل می‌دهد، همبستگی دارد. در رویکرد رابطه‌ای، تحلیل‌گران به پیامدهای رابطه‌ای نابرابری توجه دارند که شامل استثمار و تسلط یک گروه بر گروه دیگر و تأثیر این روابط بر ساختار اجتماعی یا تغییرات است. در این دیدگاه، روابط کنترل و فرمان‌برداری در کنش متقابل میان افراد و گروه‌ها منجر به پیدایش نابرابری می‌شود. در این باره مفهوم قدرت مطرح می‌شود. قدرت هنگامی نمایان می‌شود که عده‌ای به دلخواه قادر به کنترل وضعیت اجتماعی باشند، بدون آن‌که اهمیتی برای نظرات موافق و مخالف قائل شوند؛ زیرا چنین کنترلی به طور معمول بر ایجاد و تقویت حقوق، فرصت‌ها و امتیازات نابرابر میان مردم تأثیر مستقیم دارد. به این ترتیب، می‌توان در رویکرد توزیعی، تحرک شغلی را مورد مطالعه قرار داد (قائمی زاده، ۱۳۸۱، صص ۱۲۳-۱۲۲).

▪ انواع تحرک اجتماعی

۱) تحرک افقی و تحرک عمودی: انتقال شخص از یک پایگاه اجتماعی به پایگاه اجتماعی دیگر را «تحرک اجتماعی» می‌نامند که به شکل تحرک افقی^۱ انتقال یک فرد از یک پایگاه اجتماعی به یک پایگاه اجتماعی مشابه را تحرک افقی می‌نامند. تحرک عمودی^۲ انتقال از یک قشر به قشر دیگر؛ اعم از این که بالاتر یا پایین‌تر باشد، تحرک عمودی می‌نامند. تحرک عمودی دو صورت دارد: صعودی و نزولی. در حالت صعودی اجتماعی^۳، فرد از یک پایگاه پایین‌تر به پایگاه اجتماعی بالاتر ارتقا می‌یابد. در حالت نزولی اجتماعی^۴، فرد از پایگاه بالاتر به پایگاه پایین‌تری تنزل می‌کند. (۲) تحرک درون نسلی و بین نسلی: تحرک

1 Horizontal Mobility

2 Vertical Mobility

3 Social Climbing

4 Social Sinking

اجتماعی یا به شکل تحرک بین دو نسل یا چند نسل است. یا تحرک در یک نسل. هر گاه موقعیت اجتماعی طی دو یا چند نسل تغییر کند، آن را تحرک بین نسلی^۱ و اگر در طول زندگی یک نسل تغییر کند، آن را تحرک درون نسلی^۲ می‌نامند (ملک، ۱۳۸۸، ص. ۶۷)

▪ آثار و نتایج تحرک اجتماعی در جامعه

تحرک اجتماعی در جامعه‌ای که بستر وقوع آن است، تأثیرات فردی و اجتماعی متفاوتی بر جای می‌گذارد که گاهی اوقات، خود این‌ها نیز تحولات و تغییرات مختلفی را باعث می‌شود. بی‌ثباتی قشربندی، افزایش کارآیی جامعه، ناهم‌گونی گروه‌ها و اقشار اجتماعی، سست شدن و گسستگی برخی روابط اجتماعی، قسمت‌هایی از این گونه پیامدها هستند. از مهم‌ترین پیامدها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- از آثار اجتماعی تحرک اجتماعی، در صورتی که موانع زیادی در برابر آن وجود نداشته باشد، افزایش کارآیی اجتماعی و اقتصادی است.

- تحرک اجتماعی باعث بی‌ثباتی در قشربندی می‌شود. جامعه‌ای برخوردار از تحرک اجتماعی، اعضا، اقشار و پایگاه‌های اجتماعی مرتباً جابه‌جا می‌شوند و از ثبات کمتری برخوردارند.

- تأثیر الگوهای تحرک اجتماعی بر سازمان سیاسی به دو گونه است: ۱- بررسی پیامدهای الگوهای مختلف در مورد حمایت یا کمک به این یا آن حزب، نهضت یا سازمان سیاسی. ۲- بررسی پیامدهای الگوهای مختلف در رابطه با شکل‌گیری قشرهای اجتماعی به معنای اعم و نخبگان به معنای اخص، با توجه به منشأ اجتماعی اعضای قشرها.

- در جامعه‌ای که تحرک اجتماعی در حد بالایی جریان دارد، به‌خصوص تحرک گردشی، اشخاص جدیدی که موقعیت‌های اجتماعی را اشغال می‌کنند، دقیقاً جای‌گزین کسانی که آن مواضع را ترک کرده‌اند، نمی‌شوند. این به دلیل آن مقدار آزادی عمل است که اشخاص در اجرای نقش‌ها، معمولاً از آن برخوردارند (ماتراس^۳، ۱۹۸۴، ص. ۳۹)

▪ نظریه فرهنگی

پیر بوردیو^۴ (۲۰۰۲-۱۹۳۰) از جامعه‌شناسان مشهور فرانسوی که تأثیر مهمی بر رفع چالش‌های نظریه‌پردازی در جامعه داشته و ضمن تعهد به سنت‌های اصیل این رشته سعی کرده تا بین ساختارگرایی و فرهنگ‌گرایی، آشتی برقرار کرده و عوامل نظری و تجربی را از یک سو و خرد و کلان، عینی و ذهنی

1 Intergenerational mobility

2 Intra Mobility

3 Judah Matras,

4 Pierre Bourdieu

عاملیت و ساختار فرد و جامعه و سایر دوگانگی‌های مناقشه‌برانگیز در جامعه‌شناسی را از سوی دیگر در هم پیامیزد (پنیتو^۱، ۱۹۹۶، ص. ۱) و با ارایه مفاهیم جدیدی هم‌چون میدان، منش، سرمایه، ذائقه و غیره به تلفیق مفهومی پرداخته و در به‌کارگیری روش‌های کمی و کیفی در بررسی‌های تجربی نیز از قابلیت روش‌شناسی‌های مختلف بهره گرفته و به شناخت معتبر یاری رساند. مجموعه تلاش‌ها و نظریات بوردیو ذیل جامعه‌شناسی فرهنگ که خود، آن را نظریه عمل نام نهاده، قرار می‌گیرد.

▪ انواع سرمایه از منظر بوردیو

سرمایه اقتصادی^۲: به درآمد پولی و سایر منابع و دارائی‌های مالی اطلاق می‌شود که تظاهر نهادینه‌اش را می‌توان در حق مالکیت یافت؛ مثلاً پول و اشیای مادی که می‌توان برای تولید کالا و خدمات به کار برد. (استونز^۳، ۱۹۸۸، ص. ۲۲۱)

۱) سرمایه اجتماعی^۴: مجموعه هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادل‌ها و ارتباط‌ها می‌شود. براساس این تعریف، مفاهیمی نظیر: جامعه مدنی و نهادهای اجتماعی نیز دارای ارتباط مفهومی نزدیک با سرمایه اجتماعی می‌شوند. مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در سازمان‌ها عبارت از: اعتماد، مشارکت، انسجام و همبستگی، آگاهی است. (کلمن^۵، ۱۳۷۷، ص. ۴۶۲)

۲) سرمایه فرهنگی^۶: به تمرکز و انباشت انواع کالاهای ملموس فرهنگی و نیز قدرت و توانایی در اختیارگرفتن این کالاها و همچنین، استعداد و ظرفیت فرد در شناخت و کاربرد این وسایل گفته می‌شود. مجموعه‌ای از روابط و معلومات و اطلاعات و امتیازات است که فرد برای حفظ کردن یا به دست آوردن یک موقعیت اجتماعی از آن استفاده می‌کند. سرمایه فرهنگی بر مبنای نظر بوردیو دو منبع دارد. نخست، منش‌ها که در جریان اجتماعی شدن در زندگی خانوادگی شکل می‌گیرد و دوم، تحصیلات (بوردیو، ۱۹۸۴، ص. ۵۷).

1 Paineto
2 Economic Capital
3 Stons
4 Social Capital
5 James Colman
6 Cultural Capital

۳) سرمایه نمادین^۱ مجموعه ابزارهای نمادین، حیثیت، احترام و قابلیت‌های فردی در رفتارها (کلام و کالبد) که فرد در اختیار دارد. سرمایه نمادین، جزئی از سرمایه فرهنگی است و به معنای توانایی مشروعیت‌دادن، تعریف‌کردن و ارزش‌گذارن است (بورديو، ۱۹۸۴، ص. ۱۲۱)

ساخت طبقاتی از طریق ترکیب انواع این سرمایه‌ها معین می‌شود. طبقات بالا بیشترین میزان را در هر چهار نوع سرمایه دارا هستند. طبقه متوسط تعداد کمتری از این انواع را در اختیار دارد و طبقه پایین کمترین مقدار، این ترکیب از منابع را مورد بهره‌برداری قرار می‌دهد. شاخه بالا بخش مسلط در هر طبقه و شاخه پایین زیر سلطه است و بخش میانی موقعیت پست‌تری نسبت به طبقه بالا و موقعیت برتری نسبت به طبقه پایین دارد. در ضمن شاخه‌ها در کشمکش برای دستیابی به منابع و مشروعیت بخشیدن به خودشان کوشش می‌کنند. آن‌ها گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی را به وجود می‌آورند تا از آن طریق، به سرمایه اجتماعی دست یابند؛ اما توانایی آن‌ها برای ساختن چنین شبکه‌هایی محدود است و تحت تأثیر دیگر اشکال سرمایه‌ای هستند که در اختیار دارند (ترنر^۲، ۱۹۹۸، ص. ۵۱۴). از دیدگاه بورديو سه عامل در سرمایه تأثیر می‌گذارد. ۱- حجم سرمایه^۳ ۲- ترکیب سرمایه^۴ ۳- مسیر سرمایه^۵. حجم به میزان برخورداری از انواع سرمایه مربوط می‌شود. ترکیب به میزان فراوانی نسبی هر یک از چهار نوع سرمایه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین مربوط می‌شود. بر مبنای نظریه بورديو بعضی از افراد، حجم کمی از سرمایه چه اقتصادی و چه فرهنگی را دارند که ترکیب آن دو به جایی نمی‌رسد. بالاخره عامل سوم در سرمایه که از نظر بورديو با اهمیت است، مسیر می‌باشد. از نظر وی همه ما امکان تحرک طبقاتی داریم که این امر از منشأ طبقاتی آغاز شده و تا موقعیت کنونی ما حرکت می‌کند؛ به طور مثال، فرزند یک مغازه‌دار کوچک ممکن است با کسب سرمایه فرهنگی به موقعیت اقتصادی و سیاسی قابل توجهی دست یابد. هر فردی مسیری را در زندگی خود طی می‌کند که آن مسیر می‌تواند او را از یک نقطه به نقطه دیگر حرکت دهد. در مواردی این مسیر می‌تواند صعودی باشد و در مواردی این مسیر نزولی. بورديو تأکید می‌کند که کسب سرمایه فرهنگی، به‌ویژه تحصیلات، یکی از راه‌های مهم در تحرک اجتماعی در جامعه مدرن است (بورديو، ۱۹۸۴، ص. ۱۲۲).

1 Symbolic Capital

2 turner

3 Volume

4 Composition

5 Trajectory

■ انواع سرمایه فرهنگی از نگاه بورديو

بورديو در «اشكال سرمایه فرهنگی» سه نوع سرمایه فرهنگی را شناسایی می‌کند.

(۱) سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته^۱: شامل حافظه، مهارت‌های تجربی و رفتاری و معلومات کسب‌شده، از سرمایه‌های بدنی و فردی محسوب می‌شوند. از مشخصه‌های این سرمایه، می‌توان به پیوستگی و درون‌یافتگی آن اشاره کرد. این سرمایه، دارایی‌ای است که به شخص و خلق‌وخوی وی بدل شده است؛ به عبارت دیگر، تنها، صاحب این خصایص، دارنده این سرمایه فرهنگی است. به همین جهت نمی‌توان این سرمایه درونی‌شده را از طریق بخشش، وراثت و خرید و فروش به دیگری انتقال داد. بنابراین، نقش این نوع سرمایه فرهنگی در بازتولید نابرابری اجتماعی کمتر مشهود است (بورديو، ۱۹۹۷، ص. ۴۶-۴۷).

(۲) سرمایه فرهنگی عینی^۲ به کالاهای فرهنگی و رسانه‌ای دلالت می‌کند که در واقع بخشی از مایملک و دارایی و هم به توانایی عینیت‌یافته و نمودیافته فردی مانند آثار هنری، نوشتن و مانند آن‌ها اشاره دارد. سرمایه عینی فرهنگی، مجموعه میراث‌های فرهنگی، آثار ادبی و شاهکارهای هنری و جز این‌ها را سرمایه عینی فرهنگی می‌نامند.

(۳) سرمایه فرهنگی نهادی‌شده^۳: دلالت به مدارک آموزشی دارد. شایستگی‌های آکادمیک برای دارندگانشان، سودهای اقتصادی و نمادینی مانند درآمد بالا، اعتبار شغلی بالا به همراه دارد. افراد، سرمایه فرهنگی خودشان را به سرمایه اقتصادی و نمادین تبدیل می‌کنند. مدارک حرفه‌ای و کارآ از نمونه‌های سرمایه نهادی و ضابطه‌ای هستند. مدرک تحصیلی، سند تخصص فرهنگی است که به دارنده‌اش ارزش قراردادی تضمین‌شده‌ای ارایه می‌دهد. بورديو بر این اعتقاد است که سرمایه اقتصادی می‌تواند برای صاحبش، سرمایه فرهنگی و اجتماعی به وجود بیاورد. متقابلاً سرمایه فرهنگی نیز با کارکرد خود می‌تواند سرمایه اقتصادی را به وجود آورد (بورديو، ۱۹۹۷، ص. ۵۱).

■ منش و میدان از نظر بورديو

بورديو از مفاهیم منش و میدان استفاده می‌کند، تا خطوط اصلی رویکرد خود را به جامعه‌شناسی بیان کند. منش به آمادگی‌هایی اشاره دارد که عامل انسانی در طی فرآیندهای یادگیری و جامعه‌پذیری در طول زندگی کسب می‌کند. این آمادگی به فرد توانایی واکنش ناخودآگاهانه را که می‌تواند همراه با خلاقیت نیز

1 Embodied Cultural Capital

2 Objectified Cultural Capital

3 Institutionalized Cultural Capital

باشد، به موقعیت‌ها و شرایط اجتماعی می‌دهد، در حالی که این آمادگی‌ها در تجربه اجتماعی محقق می‌شود؛ ولی آن‌ها به قواعدی که بر رفتار حاکم هستند، قابل تحویل نیستند. این آمادگی‌ها تقریباً احساس عامل انسانی در این باره هستند که او چگونه در موقعیت عمل کند. آن‌ها در معنای دقیق کلمه از نوعی انعطاف‌پذیری برخوردارند که پایداری نظم اجتماعی و تحول‌پذیری آن را به طور هم‌زمان توضیح می‌دهد. بنابراین، اگر منش به بوردیو اجازه می‌دهد تا درباره عامل نظریه‌پردازی کند، میدان نظریه او درباره عینیت موقعیت اجتماعی سخن می‌گوید. براساس نظریه بوردیو، جامعه متشکل از سلسله‌مراتب ساخت یافته از میدان‌های نسبتاً مستقل تعریف می‌شود که افراد براساس منش‌های خود وارد آن شده و در شرایط همراه با تضاد و رقابت مستتر در این میدان‌ها که البته بازتولیدشونده و قابل تغییر نیز هستند، درگیر می‌شوند. هر میدان (مانند میدان سیاسی، ادبیات، اقتصاد، هنر، ورزش، آموزش و غیره) برحسب روابط فرهنگی و سیاسی که توسط کنش‌گران آن تعریف و مرتبه‌بندی شده است، مشخص می‌شود. با این حال، نباید میدان را به مثابه ساختار ثابتی در نظر گرفت که مستقل از کنش‌گران وجود دارد؛ بلکه کنش‌های کنش‌گران در میدان این روابط را حفظ (و یا بازتولید) می‌کند و کم‌وبیش تغییر می‌دهد (بوردیو، ۱۹۹۰، ص. ۳۵). کنش‌گران درون هر میدان برای تصاحب منابع آن به رقابت می‌پردازند. این منابع ممکن است مادی باشند؛ نظیر: (درآمد و ثروت) و یا نمادین (برای مثال قدرت سیاسی، به رسمیت شناختن و منزلت) به دست گرفتن کنترل منابع، بستگی به سرمایه کنش‌گران و مهارت‌ها، عادات (و یا شانس) دارد که کنش‌گران با آن سرمایه خود را مصرف می‌کنند (بوردیو، ۱۹۹۷، ص. ۱۷).

▪ منابع سرمایه فرهنگی

(۱) خانواده: در همه فرهنگ‌ها، خانواده رکن و عامل اصلی اجتماعی شدن کودکان است. پاسخ‌دادن به انتظارات جامعه، ناشی از شیوه‌های رفتاری است که فرد در زمان کودکی، از طریق ارتباط تنگاتنگ خانواده با محیط اجتماعی برقرار کرده است. به این دلیل، وقتی کودک پا به مدرسه می‌گذارد، با خود الگوهایی به مدرسه می‌برد که نشأت گرفته از خانواده است و همین الگوها تأثیر بسیار زیادی در آموزش‌های نهادینه‌شده دارد و این آموزش‌ها به نحوی در تقویت رفتارها و منش‌های خانوادگی دخالت می‌کنند (بوردیو، ۱۳۸۰، ص. ۵۵).

(۲) طبقات اجتماعی: بحث اصلی بوردیو، در مورد سرمایه فرهنگی، در ارتباط با طبقات اجتماعی است. به عقیده بوردیو، این طبقات اجتماعی بالا هستند که سرمایه فرهنگی خاصی را در سلسله‌مراتب قشریندی اقتصادی به خود اختصاص داده‌اند؛ به نحوی که افرادی که در

سلسله مراتب اجتماعی و اقتصادی بالاتر قرار دارند. نوع مصرف کالاهای فرهنگی، آرایه روش‌ها، منش‌ها و الگوهای متفاوتی دارند و از نظر تحصیلی، فرزندان این طبقات بالا هستند که بیشتر به سرمایه فرهنگی دست می‌یابند. افراد این طبقات، به واسطه برخورداری از امکانات بیشتر و نوع سلیقه و ذائقه متفاوت، در انجام بازدیدها از نمایشگاه‌های فرهنگی، خرید کتاب، مسافرت‌ها و به طور کلی، دستیابی به امکانات و لوازم فرهنگی، از منزلت برتری برخوردارند (بورديو، ۱۳۸۰، ص. ۶۳)

▪ توسعه فرهنگی و سیاست فرهنگی

در هر جامعه‌ای سرمایه فرهنگی هر فردی که ارتقا می‌یابد، کمک مؤثری بر بسط توسعه فرهنگی داشته است. سرمایه فرهنگی به نظر پیر بورديو به سه شکل وجود دارد، ۱- در حالت متجسد؛ یعنی به شکل خصائل دیرپای فکری و جسمی، ۲- در حالت عینیت‌یافتگی به شکل کالاهای فرهنگی (در قالب کتب، تصاویر، لغت نامه، ادوات و ماشین‌آلات و غیره) ۳- در حالت نهادینه‌شده، چون مدارک تحصیلی و سایر مدارک تخصصی که ضمانت‌کننده سرمایه فرد است، بورديو آن‌ها را بررسی کرده است، توسعه فرهنگی از طریق حالت متجسد به دنبال اشاعه و بسط رفتارها و شیوه‌های تربیتی که در یک فرهنگ وجود دارد، تجسد می‌بخشد و به صورت جزئی از کالبد در آمدن، به کالبد پیوستن و جزئی از آن شدن، است. این فرآیند را باید اکتسابی در جامعه در نظر داشت. در حالت عینیت‌یافتگی باید به اشیای مادی و رسانه‌هایی چون نوشته‌ها، نقاشی‌ها، بناهای تاریخی، ابزارها و غیره که عینیت دارند، توجه کرد؛ در این حالت کالاهای فرهنگی را می‌توان هم به طور مادی به تملک در آورد که مستلزم سرمایه اقتصادی است و هم به طور نمادین که مستلزم سرمایه فرهنگی است. در حالت نهادینه‌شده، سرمایه فرهنگی به شکل و مدارج آموزشی و امتیازات ضمانت‌شده همراه است که نقش مؤثر در بسط توسعه فرهنگی دارد. بورديو در این سه وجه اشاره به تمایلات و گرایش‌های روانی افراد، میزان مصرف کالاهای فرهنگی و ارتقای مدارک، مدارج تحصیلی و علمی - فرهنگی افراد جامعه می‌کند که در سنجش هویت فرهنگی و توسعه پایدار فرهنگی جوامع نقش بسزایی دارد.

جدول ۱- تحرک اجتماعی از منظر صاحب‌نظران

تعریف تحرک	الزامات اساسی	مبنای نابرابری	پارادایم نظری	نظریه پرداز	نظریه
تقسیم کار و پاداش	پاداش	تقسیم کار	نظم	دورکیم	کارکرد گرایان
دیوان‌سالاری و تقسیم اقتدار	دیوان‌سالاری	قدرت، مشروعیت، حیثیت	نظم	وبر	

ادامه جدول ۱

نظریه	نظریه پرداز	پارادایم نظری	مبنای نابرابری	الزامات اساسی	تعریف تحرک
کارکرد	پارسونز	نظم	کنش اجتماعی	ارزش ها	معیارهای نظام ارزش های مشترک
گرایان ساختاری	دیویس و مور	نظم	ضرورت سازمانی	جایگاهها و مهارتها	اشغال جایگاهها و نیاز به مهارت های خاص
تضاد	مارکس	تضاد	مبارزه طبقاتی	مالکیت خصوصی	مالکیت وسایل تولید و تقسیم نامساوی پاداش
	داجرندروف	تضاد	توزیع نابرابر اقتدار	هنجار و قدرت	تأثیر هنجارها و ساخت اجتماعی قدرت
تلفیقی	باتامور	تضاد	توسعه صنعت	قشر روشنفکر	صنعتی شدن جوامع
	بوردیو	نظم	عامل فرهنگی	تسلط سرمایه	داشتن حجم بالایی از انواع سرمایه

فرضیه های تحقیق

۱) بین سرمایه فرهنگی عینیت یافته با تحرک اجتماعی میان نسلی شهروندان گرگان، رابطه وجود دارد.

۲) جنسیت پاسخ گویان باعث تفاوت در میزان تحرک اجتماعی میان نسلی آنها می شود.

۳. روش تحقیق

این تحقیق از منظر نوع روش به کاررفته از سنخ پیمایشی است. برای گردآوری داده ها از تکنیک مصاحبه عمیق و سرانجام، پرسش نامه محقق ساخته استفاده شده و برای تعیین اعتبار پرسش نامه از تکنیک اعتبار صوری و همچنین، اعتبار محتوا استفاده شد. برای تعیین میزان پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده که بالاتر از ۰/۸۲ بود. واحد تحلیل در این تحقیق، فرد پاسخ گو می باشد.

۳.۱. جامعه آماری، حجم نمونه

جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه زنان و مردان ۳۰ تا ۵۴ ساله ساکن در شهر گرگان است که تعداد آنها براساس سرشماری سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۴۶۲۳۸ نفر می باشد. این گروه به این دلایل انتخاب شدند: ۱- اکثر افراد در این گروه سنی شاغل هستند. ۲- فرصت و امکان تغییر شغل یا تحرک شغلی از زمان شاغل شدن را دارا هستند؛ به عنوان مثال، اگر در سن ۲۵ یا ۳۰ سالگی شاغل شده باشند، بین ۵ تا ۱۰ سال، فرصت و امکان تحرک شغلی را داشته اند؛ به این معنا که هر تغییر و تحولی در شغل فرد تا این سن اتفاق می افتد. همچنین، غالب ارتقا در شغل، به دلیل ارتقا در مدارج تحصیلی یا مهارت های شغلی در ۵ تا ۱۰ سال اول اشتغال فرد رخ می دهد. از این رو، سنین پرتحرک، از نظر شغلی بین ۳۰ تا ۴۵ سالگی است. در این پژوهش، تحرک بین نسلی سنین ۳۰ تا ۵۴ سال با مقایسه شغل فرد با شغل پدرش انجام می شود. حجم

نمونه براساس فرمول کوکران ۳۸۴ نفر تعیین شد. از آنجا که تعداد مردان ۳۰ تا ۵۴ ساله برابر با ۷۴۰۴۷ و تعداد زنان برابر با ۷۲۱۹۱ نفر بوده و تفاوت زیادی از منظر تعداد بین زنان و مردان وجود ندارد. بنابراین، برای هر دو گروه حجم نمونه یکسانی در نظر گرفته و برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای استفاده شد.

۲.۳. نحوه گردآوری داده‌ها

براساس اطلاعات به دست آمده از شهرداری گرگان، شهر به سه منطقه تقسیم شده و از درون هر منطقه، نواحی را به طور تصادفی انتخاب و از درون هر نواحی تعدادی بلوک به شکل تصادفی انتخاب شد. جهت انتخاب اولین نمونه، از بین عدد یک تا نه، یک عدد را تصادفی انتخاب کرده که عدد انتخاب شده، شش بوده است. از این رو، اولین نمونه مورد مطالعه، ساختمان ششم در هر بلوک بوده و در تمامی بلوک‌ها، ابتدا شمال شرقی بلوک‌ها مشخص شده و فاصله بین نمونه‌ها عدد شش انتخاب شد و با در نظر گرفتن ویژگی‌های سنی و جنسی در هر بلوک پنج شهروند زن و پنج شهروند مرد انتخاب شد. برای توصیف داده‌ها، از تکنیک‌های موجود در آمار توصیفی و برای شناخت رابطه و برای اثر متغیرها بر یک دیگر از ضریب پیرسون استفاده شد.

▪ تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

متغیر وابسته: تحرک اجتماعی: عبارت از تفاوت منزلت شغل فرد با منزلت شغل پدر او. برای مطالعه تحرک اجتماعی در این پژوهش تحرک بین نسلی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. روش سنجش تحرک اجتماعی نیز مقایسه قدرت خرید پاسخ‌گو و میزان قدرت خرید والدین آن‌ها در گذشته می‌باشد؛ یعنی تفاوت موقعیت اقتصادی، اجتماعی فرد با موقعیت اقتصادی، اجتماعی پدر او.

▪ متغیر مستقل: سرمایه فرهنگی عینیت یافته

برای شناخت میزان برخورداری پاسخ‌گویان از سرمایه فرهنگی عینیت یافته، گویه‌های برخورداری از امکانات فرهنگی (کتابخانه شخصی، لغت‌نامه‌های عمومی، لغت‌نامه‌های تخصصی، اشتراک روزنامه، اشتراک مجله‌ها، اشتراک فصل‌نامه و ماه‌نامه‌های علمی و پژوهشی، دوربین عکاسی ساده، دوربین عکاسی پیشرفته، رایانه رومیزی، گوشی موبایل معمولی، گوشی موبایل پیشرفته، ابزارآلات موسیقی با ذکر نام، اتاق شخصی، تلویزیون شخصی و ماهواره شخصی جهت تماشای فیلم‌ها)، ابزارآلات موسیقی (گیتار، ویولون، دف، سه تار، دو تار، پیانو، طبل، آکاردیون، نی، شیپور، سنتور و ارگ) در نظر گرفته شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

جدول ۲- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان مورد مطالعه بر حسب جنسیت

جنسیت	تعداد	درصد
مرد	۱۹۳	۵۰/۳
زن	۱۹۱	۴۹/۷
جمع	۳۸۴	۱۰۰

از مجموع ۳۸۴ پاسخ‌گوی مورد مطالعه ۵۰/۳ درصد مرد و ۴۹/۷ درصد زن می‌باشد.

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان مورد مطالعه بر حسب سن

سن	تعداد	درصد
۳۰ تا ۳۴ ساله	۷۸	۲۰/۳
۳۵ تا ۳۹ ساله	۷۷	۲۰/۱
۴۰ تا ۴۴ ساله	۷۶	۱۹/۸
۴۵ تا ۴۹ ساله	۷۶	۱۹/۸
۵۰ تا ۵۴ ساله	۷۷	۲۰/۱
جمع	۳۸۴	۱۰۰
میانگین	۴۲/۳ سال	

از نظر گروه سنی، ۲۰/۳ درصد در گروه سنی ۳۰ تا ۳۴ ساله، ۲۰/۱ درصد در گروه‌های سنی ۳۵ تا ۳۹ سال و ۱۹/۸ درصد در گروه‌های سنی ۴۰ تا ۴۴ سال و ۱۹/۸ درصد در گروه‌های سنی ۴۵ تا ۴۹ ساله و ۲۰/۱ درصد در گروه‌های سنی ۵۰ تا ۵۴ ساله داشته و میانگین سن آن‌ها ۴۲/۳ سال بوده است.

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان مورد مطالعه بر حسب میزان تحصیلات

میزان تحصیلات	پاسخ‌گویان		پدران	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
بی‌سواد	۰	۰	۱۹۱	۴۹/۷
ابتدایی و راهنمایی	۷۶	۱۹/۸	۱۲۵	۳۲/۶
متوسطه و دیپلم	۷۶	۱۹/۸	۴۰	۱۰/۴
فوق دیپلم و لیسانس	۱۹۴	۵۰/۵	۲۸	۱۰/۳
فوق لیسانس و بالاتر	۳۸	۹/۹	۰	۰
جمع	۳۸۴	۱۰۰	۳۸۴	۱۰۰
میانگین	۳/۵۰ از ۵		۲/۴۲ از ۵	

از مجموع ۳۸۴ پاسخ‌گوی مورد مطالعه ۱۹/۸ درصد میزان تحصیلاتشان در حد راهنمایی، متوسطه و دیپلم، ۵۰/۵ درصد فوق دیپلم و لیسانس و ۹/۹ درصد میزان تحصیلاتشان در حد فوق لیسانس و بالاتر

است. مقایسه درصدها نشان می‌دهد اکثریت پاسخ‌گویان (۵۰/۵ درصد) میزان تحصیلاتشان در حد فوق دیپلم و لیسانس، و همچنین، ۴۹/۷ درصد پاسخ‌گویان، پدرانشان بی‌سواد، ۳۲/۶ درصد در حد ابتدایی و راهنمایی، ۱۰/۴ درصد متوسطه و دیپلم و ۱۰/۳ درصد میزان تحصیلاتشان در حد فوق دیپلم و لیسانس و میانگین میزان تحصیلات پاسخ‌گویان در حالت رتبه‌ای ۳/۵۰ از ۵ و پدران ۲/۴۲ از ۵ بوده است. میانگین تحصیلات پاسخ‌گویان در حالت رتبه‌ای از میانگین تحصیلات پدرانشان بیشتر می‌باشد.

جدول ۵- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان مورد مطالعه برحسب وضعیت فعالیت

وضعیت فعالیت	تعداد	درصد
شاغل	۱۸۱	۴۷/۱
خانه‌دار	۱۵۲	۳۹/۶
بازنشسته	۲۵	۶/۵
دارای درآمد بدون کار	۱۳	۳/۴
بیکار	۱۳	۳/۴
جمع	۳۸۴	۱۰۰

داده‌های موجود در جدول فوق نشان می‌دهد از مجموع ۳۸۴ پاسخ‌گوی مورد ۴۷/۱ درصد شاغل، ۳۹/۶ درصد خانه‌دار، ۶/۵ درصد بازنشسته، ۳/۴ درصد دارای درآمد بدون کار و ۳/۴ درصد بیکار بوده‌اند. مقایسه درصدها نشان می‌دهد بیشترین مقدار پاسخ‌گویان (۴۷/۱ درصد) شاغل بوده‌اند.

جدول ۶- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان مورد مطالعه برحسب نوع شغل

نوع شغل	پاسخ‌گویان		پدران	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کارگر	۱۷	۹/۴	۳۸	۹/۹
کشاورز	۱۲	۶/۶	۱۵۳	۳۹/۸
بازاری جزء	۳۹	۲۱/۵	۱۱۴	۲۹/۷
کارمند جزء	۷۸	۴۳/۲	۷۹	۲۰/۶
کارمند، بازاری و کشاورز عالی‌رتبه	۳۵	۱۹/۳	۰	۰
جمع	۱۸۱	۱۰۰		۱۰۰

داده‌های موجود در جدول فوق نشان می‌دهد از مجموع ۳۸۴ پاسخ‌گوی مورد مطالعه ۱۸۱ نفر شاغل و از مجموع آن‌ها ۹/۴ درصد کارگر، ۶/۶ درصد کشاورز، ۲۱/۵ درصد بازاری جزء، ۴۳/۲ درصد کارمند جزء و ۱۹/۳ درصد کارمند، بازاری و کشاورز عالی‌رتبه بوده‌اند. همچنین، ۹/۹ درصد پاسخ‌گویان، پدرانشان

کارگر، ۳۹/۸ درصد کشاورز، ۲۹/۷ درصد بازاری جزء و ۲۰/۶ درصد پدرانشان کارمند جزء می باشد. مقایسه درصدها نشان می دهد اکثریت پاسخ گویان (۴۳/۲ درصد) نوع شغلشان کارمند جزء، پدرانشان (۳۹/۸ درصد) کشاورز می باشند.

جدول ۷- توزیع فراوانی پاسخ گویان مورد مطالعه برحسب میزان درآمد ماهیانه

پدران		پاسخ گویان		میزان درآمد ماهیانه
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۷۵/۸	۲۹۱	۴۶/۱	۱۷۷	کمتر از ۱۰۰۰۰۰۰ تومان
۱۲/۲	۴۷	۲۰/۳	۷۸	۱۰۰۰۰۰۱ تا ۲۰۰۰۰۰۰ تومان
۹/۶	۳۷	۲۰/۱	۷۷	۲۰۰۰۰۰۱ تا ۳۰۰۰۰۰۰ تومان
۲/۳	۹	۳/۴	۱۳	۳۰۰۰۰۰۱ تا ۴۰۰۰۰۰۰ تومان
۰	۰	۱۰/۲	۳۹	بیشتر از ۴۰۰۰۰۰۰ تومان
۱۰۰	۳۸۴	۱۰۰	۳۸۴	جمع
۱۱۲۹۰۰۰/۱۹ تومان		۱۹۷۳۰۰۰/۱۳ تومان		میانگین

جدول ۸- توزیع فراوانی میزان برخورداری پاسخ گویان و والدین مورد مطالعه از سرمایه فرهنگی عینیت یافته

گزینه ها	پاسخ گویان	درصد	پدران	درصد
هیچ و خیلی کم	۱۳۴	۳۴/۹	۲۲۰	۵۷/۳
کم	۱۴۶	۳۸	۱۳۷	۳۵/۷
متوسط	۸۳	۲۱/۶	۲۷	۷
زیاد	۲۱	۵/۵	۰	۰
خیلی زیاد	۰	۰	۰	۰
جمع	۳۸۴	۱۰۰	۳۸۴	۱۰۰
میانگین	۱/۹۸ از ۵		۱/۵۰ از ۵	

داده های موجود در جدول فوق نشان می دهد از مجموع ۳۸۴ پاسخ گوی مورد مطالعه، ۳۴/۹ درصد میزان برخورداریشان از سرمایه فرهنگی عینیت یافته در حد هیچ و خیلی کم، ۳۸ درصد در حد کم، ۲۱/۶ درصد متوسط، ۵/۵ درصد در حد زیاد است. همچنین، ۵۷/۳ درصد پدران آنها، میزان برخورداریشان از سرمایه فرهنگی عینیت یافته در حد هیچ و خیلی کم، ۳۵/۷ درصد در حد کم و ۷ درصد در حد متوسط بوده و مقایسه درصدها نشان می دهد که اکثریت پاسخ گویان (۳۸ درصد) میزان برخورداریشان از سرمایه فرهنگی عینیت یافته در حد کم و والدین آنها (۵۷/۳ درصد) میزان برخورداریشان از سرمایه فرهنگی

عینیت یافته در حد هیچ و خیلی کم و میانگین میزان برخورداری پاسخ‌گویان از سرمایه فرهنگی عینیت یافته ۱/۹۸ از ۵ و میانگین میزان برخورداری پدران از سرمایه فرهنگی عینیت یافته ۱/۵۰ از ۵ بوده است. هر دو میانگین در حالت رتبه‌ای نشان‌دهنده پایین بودن میزان سرمایه فرهنگی عینیت یافته در نزد پاسخ‌گویان و پدران آن‌ها می‌باشد.

آزمون فرضیه: بین سرمایه فرهنگی عینیت یافته فرد با تحرک اجتماعی میان نسلی رابطه وجود دارد.

جدول ۹- خلاصه نتایج محاسبات در زمینه رابطه بین سرمایه فرهنگی عینیت یافته با تحرک اجتماعی میان نسلی آن‌ها

متغیر مستقل	نام تکنیک	مقدار	سطح معناداری	متغیر وابسته	نتایج
سرمایه فرهنگی عینیت یافته	پیرسون	۰/۰۸۱	۰/۱۱۹	تحرک میان نسلی	عدم وجود رابطه معنادار

نتایج محاسبات ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که مقدار (۰/۰۸۱) و سطح معناداری محاسبه شده (۰/۱۱۹)، فرضیه تحقیق $H_1 =$ «بین سرمایه فرهنگی عینیت یافته با تحرک اجتماعی میان نسلی شهروندان ساکن در شهر گرگان، رابطه وجود دارد.» در سطح ضریب اطمینان ۹۵ درصد رد و فرضیه صفر $H_0 =$ «بین سرمایه فرهنگی عینیت یافته با تحرک اجتماعی میان نسلی رابطه وجود ندارد» تأیید می‌شود. آزمون فرضیه: جنسیت پاسخ‌گویان باعث تفاوت در میزان تحرک اجتماعی میان نسلی آن‌ها می‌شود.

جدول ۱۰- خلاصه محاسبات آزمون t در زمینه تفاوت‌پذیری میزان تحرک اجتماعی پاسخ‌گویان از متغیر جنسیت

جنسیت	تعداد	میانگین	نام آزمون	درجه آزادی	مقدار	سطح معنی داری
مرد	۱۹۳	۳/۰۵۰	T	۳۷۰	۲/۶۳۸	۰/۰۰۹
زن	۱۹۱	۲/۲۶۸				

با توجه به مقدار t محاسبه شده (۲/۶۳۸) و سطح معنی داری محاسبه شده ($sig=0/009$) می‌توان گفت فرض تحقیق (H_1) «جنسیت پاسخ‌گویان باعث تفاوت در میزان تحرک اجتماعی میان نسلی آن‌ها می‌شود» در سطح ضریب اطمینان بیش از ۹۵ درصد تأیید و فرض صفر تحقیق (H_0) «جنسیت پاسخ‌گویان باعث تفاوت در میزان تحرک اجتماعی میان نسلی آن‌ها نمی‌شود» رد می‌شود. با توجه به میانگین‌های محاسبه شده (میزان تحرک اجتماعی میان نسلی مردان ۳/۰۵۰ از ۵) و زنان (۲/۲۶۸ از ۵) می‌توان ارزیابی کرد که میزان تحرک اجتماعی میان نسلی مردان بیشتر از زنان بوده است.

▪ بررسی مقایسه‌ای میزان تحرک میان نسلی پاسخ‌گویان

برای شناخت میزان تحرک میان نسلی پاسخ‌گویان، پایگاه اقتصادی و اجتماعی پاسخ‌گویان را با پایگاه اقتصادی و اجتماعی والدین آن‌ها مقایسه کرده و سه حالت تحرک نزولی، افقی و صعودی را به دست آورده که نتایج در جدول ذیل آمده است.

جدول ۱۱- توزیع فراوانی وضعیت تحرک میان نسلی پاسخ‌گویان

وضعیت تحرک میان نسلی	تعداد	درصد
تحرک نزولی	۳۳	۸/۶
تحرک افقی	۹۲	۲۴
تحرک صعودی	۲۵۹	۶۷/۴
جمع	۳۸۴	۱۰۰

داده‌های موجود در جدول فوق نشان می‌دهد از مجموع ۳۸۴ پاسخ‌گوی مورد مطالعه، ۸/۶ درصد آن‌ها در مقایسه با پایگاه اقتصادی و اجتماعی والدینشان دارای تحرک میان‌نسلی نزولی، ۲۴ درصد دارای تحرک میان‌نسلی افقی و ۶۷/۴ درصد دارای تحرک میان‌نسلی صعودی بوده‌اند. مقایسه درصدها نشان می‌دهد اکثریت پاسخ‌گویان (۶۷/۴ درصد) در مقایسه با پایگاه اقتصادی و اجتماعی والدینشان، دارای تحرک میان‌نسلی صعودی بوده‌اند.

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

براساس یافته‌های پژوهش حاضر، در ایران به‌ویژه در شهر گرگان، تحرک اجتماعی بین نسلی وجود دارد. این به آن معناست که جامعه از ساخت قشربندی بسته‌ای برخوردار نیست که مجال برای جابه‌جایی و تغییر اقشار و طبقات فراهم نکند؛ بلکه برعکس، تحرک طبقاتی مشاهده می‌شود. در این زمینه باید تأیید کرد که تحولات ساختاری، تأثیر مهمی در تحرک اجتماعی دارند که نباید آن‌ها را نادیده گرفت. تغییرات اجتماعی- فرهنگی؛ مانند شهرنشینی، مهاجرت، ارتباطات و صنایع رسانه‌ای، مبادلات فرهنگی گسترش آموزش عالی و در نتیجه آن‌ها، ارتقای میزان مهارت‌ها، توانایی‌های فردی و شکل‌گیری نگرش‌های جدید نقش بارزی داشته‌اند که هماهنگی با این تغییرات، امکان و افزایش تحرک اجتماعی بین‌نسلی را فراهم می‌کند. سرمایه فرهنگی عینیت یافته در این پژوهش تأثیر مهمی در تحرک اجتماعی شهروندان گرگان ندارد. در واقع، می‌توان گفت که دارایی‌های فرهنگی و داشتن اشیای باارزش افراد؛ مانند داشتن لپ‌تاپ، موبایل‌های پیشرفته، داشتن کتاب‌خانه‌های شخصی، داشتن تلویزیون شخصی و ماهواره و غیره هرچند

خود نشانه‌هایی از مصرف کالاهای فرهنگی در جامعه هستند؛ ولی به‌تنهایی تأثیری در تحرک اجتماعی افراد نداشته و افراد را به منزلت اجتماعی بالاتر سوق نمی‌دهد. ممکن است افراد زیادی از کالای فرهنگی و یا مصرفی استفاده کنند؛ ولی باعث افزایش منزلت شغلی و اجتماعی آن‌ها نشود؛ بلکه داشتن میزان سطح آموزش بالا و یا داشتن مدارک تحصیلی و شغلی و کسب مهارت‌های علمی و آموزشی افراد را به منزلت اجتماعی بالاتری سوق می‌دهد. تحلیل نتایج مربوطه به تحرک اجتماعی بین نسلی نشان داد که عامل جنسیت در میزان تحرک اجتماعی در شهر گرگان، اثرگذار بوده و تفاوت معناداری بین میزان تحرک اجتماعی زنان با مردان می‌باشد و به نفع مردان است. با توجه به این‌که آگاهی از تحرک اجتماعی زنان به عنوان نیمی از جمعیت جامعه می‌تواند در برنامه‌ریزی بهتر جامعه مؤثر باشد، باید در این زمینه سرمایه‌گذاری بیشتری صورت بگیرد.

۱) بهره‌مندی از تجربه و خلاقیت‌های فردی و جمعی، تشویق و تقویت دوره‌های آموزش عالی در افراد جامعه، برای ارتقای توسعه‌یافتگی در ایران بسیار مؤثر است.

۲) توجه بیش‌ازپیش به آموزش و پرورش، سرمایه‌گذاری بر روی این بخش و آشنایی با فرهنگ جامعه در این حوزه آموزشی، معمولاً بیشتر از سایر مقاطع تحصیلی دیگر، برای اهمیت به تحرک اجتماعی و توسعه فرهنگی می‌توان مدنظر داشت.

۳) از آن‌جایی که پژوهش در زمینه تحرک اجتماعی مستلزم گرفتن برخی اطلاعات آماری می‌باشد، باید تمهیداتی فراهم شود تا پژوهش‌گران جهت دریافت اطلاعات آماری با مشکل نامه‌نگاری اداری و هزینه‌های پیشنهادی مرکز آمار ایران مواجه نشوند.

۴) براساس نظریه بوردیو، از ویژگی مهم سرمایه فرهنگی، تبدیل شدن آن به سرمایه اجتماعی و اقتصادی است. سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته در این پژوهش تأثیر مهمی در تحرک اجتماعی شهروندان گرگان نداشت. در واقع، می‌توان گفت که دارایی‌های فرهنگی و اقتصادی هرچند خود نشانه‌هایی از مصرف کالاهای فرهنگی در جامعه هستند؛ ولی به‌تنهایی تأثیری در تحرک اجتماعی افراد ندارد؛ بلکه داشتن میزان سطح آموزش بالا و یا داشتن مدارک تحصیلی و شغلی و کسب مهارت‌های علمی و آموزشی افراد را به منزلت اجتماعی بالاتری سوق می‌دهد. بنابراین، افراد در کنار سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته از سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده بهره‌مند باشند تا بتوانند زمینه تحرک اجتماعی خود را فراهم کنند.

۵) در ایران به دلیل وابستگی موقعیت اقتصادی زنان به موقعیت همسر و پدر، سنجش تحرک اجتماعی زنان، کار دشوار و پیچیده‌ای است. لازم است تا تعاریف جدیدی تری از تحرک اجتماعی که متناسب با جامعه ارایه شود.

کتاب‌نامه

۱. استونز، ر. (۱۳۸۱). *متفکران بزرگ جامعه‌شناسی*. (م. میردامادی، مترجم). چاپ دوم. تهران: نشر مرکز.
۲. بوردیو، پ. (۱۳۷۸). *ذوق و سرمایه فرهنگی*. (ل. مصطفوی، مترجم). *نامه فرهنگ*، (۳۰)، ۱۱۳-۱۰۶.
۳. بوردیو، پ. (۱۳۸۰). *نظریه کنش*. (م. مردی‌ها، مترجم). تهران: انتشارات نقش و نگار.
۴. بوردیو، پ. (۱۳۹۱). *تمایز: نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی*. (ح. چاوشیان، مترجم). تهران: انتشارات نشر ثالث.
۵. ترنر، ج. و بیگلی، ا. (۱۳۷۰). *پیدایش نظریه‌های جامعه‌شناسی*. (ع. لهسایی زاده، مترجم). شیراز: انتشارات نوید شیراز.
۶. درگاه ملی آمار ایران - سالنامه آماری کشور ۱۳۹۰
<http://amar.sci.org.ir>
۷. زارع، ب. و لطفی، م. (۱۳۹۲). *بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تحرک اجتماعی بین نسلی شهر کرمانشاه*. *مجله مسائل اجتماعی ایران*، ۴ (۱)، ۱۳۹-۱۱۳.
۸. قائمی زاده، م. س. (۱۳۸۱). *تحرک اجتماعی و ساخت طبقاتی در همدان*. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۴ (۴)، ۱۰۰-۷۶.
۹. قائمی زاده، م. س. (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی قشریندی و تحرک اجتماعی*. کرمانشاه: انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.
۱۰. کاظمی پور، ش. (۱۳۷۸). *الگوی در تعیین پایگاه اجتماعی - اقتصادی افراد و سنجش تحرک اجتماعی با تکیه بر مطالعه موردی شهر تهران*. *نامه علوم اجتماعی*، ۱۴ (۱۴)، ۱۷۲-۱۳۹.
۱۱. گیدنز، ا. (۱۳۷۷). *جامعه‌شناسی*. (م. صبوری، مترجم). تهران: نشر نی.
۱۲. ملک، ح. (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی قشرها و نابرابری‌های اجتماعی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
13. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste* (R. Nice, Trans.). New York, NY: Harvard University Press.
14. Bourdieu, P. (1996). *The state nobility* (L. Clough, Trans.). Oxford: Polity Press.
15. Breen, R. (2004). *Social mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
16. Coleman, J. S. (1986). *Social theory, social research, and a theory of action*. *American Journal of Sociology*, 91, 1309-1333.
17. Goldthorpe, J. H. (2000). *On sociology: Numbers, narratives, and the integration of research and theory*. Oxford: Oxford University Press.
18. Matras, J. (1984). *Social inequality, stratification, and mobility*. New Jersey, NJ: Prentice-Hall.
19. Payne, G., & Roberts, J. (2002). *Opening and closing the gates: Recent developments in male social mobility in Britain*. *Sociological Research Online*, 6(4). Retrieved from <http://www.socresonline.org.uk/6/4/payne>
20. Pinto, L. (1996). *The theory of fields and the sociology of literature: Reflections on the work of Pierre Bourdieu*. *International Journal of Contemporary Sociology*, 33, 171-186.
21. Sorokin, P. A. (1957). *Social and cultural mobility*. New York, NY: Free Press.